

# K ZÁKLADNÝM FILOZOFICKO-SOCIÁLNYM OTÁZKAM PROBLEMATIKY ČLOVEKA A OSOBNOSTI

RUDOLF ŠÍMA, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FFUK, Bratislava

ŠÍMA, R.: On Fundamental Philosophical-Social Problems of Man and Personality. *Filozofia* 37, 1982, №. 5, p. 596—612

In the paper the author gives attention to basic philosophical-social question of the theory of Man and personality in the contexts of topical problems of the development of socialist society and mankind. He underlines the necessity to unfold more fundamentally and purposefully the Marxist-Leninist theory of personality. The author deals extensively with philosophical conceptional status of personality as well as with socialization, typology and structure of personality in the contexts of concrete socio-economic formation.

Etapa budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti kladie pred nás všetkých, pred každý kolektív a jednotlivca osobitne veľmi náročné a zodpovedné úlohy. Ich plnenie prebieha a bude prebiehať v čoraz zložitejších medzinárodných a vnútropolitických podmienkach a súvislostiach. Vyžaduje a bude vyžadovať výraznejší prechod od extenzívnych foriem práce k intenzívnym formám, odvážnejšie a cielavedomejšie využívanie výdobytkov vedy a techniky a vedecko-technickej revolúcie vôbec.

Analýza plnenia týchto úloh a podmienok ďalšieho napredovania v socialistickej výstavbe ukazuje, že základné problémy sa nám zauzľujú vo vzťahu človeka a osobnosti, v zápase o vyššiu kvalitu socialistickeho vedomia a uvedomenia, tvorivého vedeckého myslenia a socialistickeho revolučného konania našich občanov, v zápase o ich aktívnu a angažovanú životnú pozíciu a socialistický spôsob života. Nové úlohy socialistickej spoločnosti nemožno plniť bez nového osobnostného profilu jej členov, ktorí musia byť na úrovni úloh dneška a ešte náročnejších úloh zajtrajška.

Vari v žiadnej z doterajších etáp svojho rozvoja nebol proces socialistickej výstavby tak odkázaný na uvedomelú aktivitu všetkých subjektívnych činiteľov a najmä širokých pracujúcich mas, ako je to v súčasnosti, nikdy nebol pokrok v rozvoji socializmu taký závislý od pokroku v rozvoji človeka a osobnosti, od uplatňovania a rozvíjania individuálneho osobnostného aspektu ľudskej aktivity ako v súčasnej etape. Nikdy nebolo také naliehavé, aby sa to, čo je socialisticky potrebné a nevyhnutné, stalo aj osobnostne potrebné a nevyhnutné, ako je to dnes.

Človek a jeho osobnosť predstavujú nielen najvyšší cieľ, ale aj hlavný zdroj sily socialistickej spoločnosti a rozhodujúcu podmienku jej ďalšieho rozvoja. Tieto činitele sú aj najdynamickejšou hybnou silou rozvoja výrobných síl a socialistickej demokracie. Starosť o všestranný harmonický osobnostný rozvoj človeka nie je preto len humánna úloha, ktorá vyplýva z humánnej podstaty a cieľov socialistickej spoločnosti, ale aj

naliehavá ekonomická a politická úloha. Jej plnenie nie je len záležitosťou jednotlivcov, ale celej spoločnosti, jej inštitúcií a predstaviteľov. Špecifickou kvalitou sa na jej riešení musí podieľať aj náš filozofický front a splatiť svoje podlžnosti v tomto smere. V oblasti teórie a praxe sa žiada viac pozornosti venovať reálnym problémom človeka a osobnosti.

Vo vnútorných organických väzbách medzi socializmom a slobodným osobnostným rozvojom každého jednotlivca prostredníctvom slobodného rozvoja celej spoločnosti a v existenčnej odkázanosti rozvoja socialistickej spoločnosti na osobnostnom rozvoji každého jej občana je v súčasnosti hlavná príčina zvýšeného záujmu o problematiku človeka a osobnosti i výzvy, aby v našich teoretických úvahách i v praktických politických postupoch a opatreniach bolo viac reálnych problémov človeka a osobnosti. Vo vnútorných potrebách vlastného rozvoja je aj základ odpovede na otázku, prečo sa skutočný socializmus môže rozvíjať len ako humanizmus v praxi, ako produkt uvedomelej činnosti samotných pracujúcich mäs. Na súčasnom stupni svojho rozvoja musí socializmus čoraz plnšie prejavovať svoju humánnu podstatu a jeho skutočný ľudský zmysel sa musí čoraz výraznejšie premietiť do vyššej kvality socialistického spôsobu života a aktívnej životnej pozície jeho budovateľov.

Druhou príčinou nášho zvýšeného záujmu o problematiku človeka a osobnosti sú veľmi vážne celosvetové, všeludské i individuálno-osobnostné problémy. Najnovšie výsledky vedecko-technického a civilizačného rozvoja sú nielen nádejné, ale aj hrozivé. V súčasnom triedne rozdelenom svete nielen veľa človeku sľubujú, ale ho aj vážne varujú. Je to aj preto, že sily vedy a techniky možno ľahšie rozpútať ako spútať a usmerniť v smere potrieb človeka a ľudstva. Ich deštruktívna možnosť predbieha a presahuje konštruktívnu možnosť. Ľahšie je nimi ničiť, deštruovať ako zachraňovať, konštruovať a rozvíjať. Tieto sily dokážu zmeniť takmer všetko. Najmenej však dokážu vyvolať pozitívne zmeny v myslení a v citoch ľudí, v kultivácii ľudského vedomia a ľudského srdca. Vznikajúca disproporcía medzi vedecko-technickým a civilizačným rozvojom na jednej strane a kultúrno-morálnym rozvojom človeka na druhej strane hrozí ľudstvu katastrofou, akú doposiaľ nepoznalo. Ak mali dejiny vždy svoje problémy, tak dnes sa stali samy takým problémom, akým neboli nikdy doposiaľ. Ľudstvo ako celok nebolo nikdy tak ohrozené ako v súčasnosti. Treba však pripomenúť, že nejde o ohrozenie z mimoludských zdrojov, ale len zo strany ľudstva samotného, zo strany tej jeho zložky, ktorá sleduje iné záujmy, než je záujem človeka a jeho rozvoj. Preto len ľudstvo samo môže hrozbu sebazáhuby eliminovať. Jednotlivý človek, rodina, národ, krajina sa v súčasnosti môžu zachrániť a rozvíjať len vtedy, ak sa zachráni a bude rozvíjať celé ľudstvo. Spoločný osud jednotlivcov a ľudstva ako celku núti každého človeka k zmene myslenia a k aktívnej účasti na riešení globálnych problémov ľudstva a sveta. Táto skutočnosť vyžaduje aktivizáciu ľudí nielen na rovine triednej, ale aj všeludskej a individuálno-osobnostnej. V tejto súvislosti ešte

viac vyniká ľudská podstata a ľudský zmysel socialistickej revolučnej aktivity a organické spojenie triedneho jazyka marxizmu-leninizmu so všeľudským a individuálno-osobnostným jazykom.

Nie je náhodné, že problematika človeka a osobnosti tvorí ťažisko súčasného ideologického boja medzi silami socializmu a kapitalizmu. Naši ideoví protivníci, keď už nemôžu poprieť rozmach, silu a rastúcu príťažlivosť ideí marxizmu-leninizmu a socializmu, usilujú sa poprieť aspoň ich ľudskú podstatu a vzbudiť dojem, že problém človeka a osobnosti sa môže riešiť len mimo nich alebo dokonca proti nim. Pokiaľ uznávajú marxisticko-leninskú teóriu človeka, popierajú jej humanistický charakter a tvrdia, že človek v nej vystupuje len ako prostriedok dejín, funkcia spoločnosti, teda v kvalite bez samostatnej hodnoty a individuálno-osobnostného rozmeru. Predmetom ich útokov nie je len sama marxisticko-leninská teória človeka a osobnosti, ale aj jej základné východiská a metodologické princípy jej vypracovávania i jej praktické dôsledky. Tieto názory odhaľujú svoju neopodstatnenosť tvárou v tvár k teórii marxizmu-leninizmu a reálnemu socializmu. Veď samotná filozofia marxizmu-leninizmu vznikla a rozvíja sa nielen ako teória o najvšeobecnejších zákonoch vzniku a vývoja prírody, spoločnosti a myslenia, ale aj ako teória materiálnej skutočnosti z hľadiska človeka ako subjektu a sveta ako objektu. Je to filozofia sveta i človeka a ich vzájomného vzťahu a najmä filozofia pre človeka. Má človeku pomáhať viesť úspešný zápas o seba a svoj ľudský rozvoj vo svete a so svetom. Jej cieľom je nielen poznať, ale aj meniť svet a kultivovať človeka. Jej poznatky okrem pravdivosti majú aj rozmer praktickej funkčnosti, revolučnosti, krásy a dobra.

Pokiaľ ide o praktické socialistické a komunistické robotnícke hnutie, vzniklo ako výraz protestu proti neľudskému postaveniu a nemožnosti ľudského rozvoja človeka práce, najmä robotníckej triedy v podmienkach antihumánnej kapitálovej praxe. Rozvíja sa ako humanizačno-emancipačný zápas o človeka práce, ako humanizmus v praxi. Človek a jeho rozvoj, hľadanie a rozvíjanie človeka v každom človeku je východiskom, podstatou, najvyšším cieľom a najhlbším zmyslom teórie a praxe socialistickeho a komunistického hnutia. Všetko iné je v protiklade k tomuto hnutiu a vyvolané inými silami alebo odklonom od jeho podstaty.

Podstata a logika rozvoja marxisticko-leninskej filozofie i prax socialistickej a komunistickej výstavby dokazuje, že humanizmus je významným teoreticko-poznávacím princípom teórie marxizmu-leninizmu a najvyšším zmyslom komunistickej praxe. Stará sokratovská výzva „poznaj seba“ je dnes aktuálnejšia ako kedykoľvek v minulosti nielen ako vzrušujúca potreba človeka po sebapoznaní, ale aj ako heuristický problém vedy a filozofie a najmä ako kategorický sociálny imperatív našej modernej doby.

Dejiny skúmania problematiky človeka a osobnosti ukazujú, že ide o oveľa zložitejší a náročnejší problém, než sa na prvý pohľad zdá. Potvrďuje, že to, čo je človeku blízke a dôverne známe, s čím je denno denne v kontakte a čo aj prakticky reguluje, nemusí byť ešte poznané a riadené na úrovni vedy a filozofie. Problematika človeka je toho najlepším dôkazom. Rozhodne nemajú pravdu tí, čo tvrdia, že problematika človeka je niečo také samozrejmé a známe, čo všetci ľudia poznajú bez zvláštnej teórie. Pravdu však nemajú ani tí, čo dokazujú, že problematika človeka je človeku nedostupná a čím viac sa ju snaží pochopiť, tým viac mu uniká, že jestvujúce problémy možno riešiť len za cenu vzniku ešte náročnejších problémov. Preto odporúčajú poznanie človeka orientovať na poznanie všeličoho mimo človeka, ale nie na poznanie seba samého.

Problematika človeka a osobnosti bola a je náročným problémom skúmania najmä preto, že nepredstavuje hotový a v sebe uzavretý jav, ale otvorený proces neustáleho pretvárania a dotvárania v kontextoch s prírodným a spoločenským svetom a praxou jeho revolučnej premeny. Všetky teoretické problémy človeka a osobnosti sú predovšetkým steoretizované problémy spoločensko-praktického utvárania, pretvárania a dotvárania človeka a osobnosti.

V dejinách filozofie pred Marxom sme sa stretli s dvoma základnými jednostrannými koncepciami pri vysvetľovaní problematiky človeka a osobnosti: s esencialistickou a existencialistickou (aj keď sa na ich označenie nepoužívali vždy tieto termíny).

Esencialisti vychádzajú z mimoľudskej, večnej a nemennej podstaty, ktorú konkrétni ľudia svojím životom a činnosťou rozlične realizujú. V závislosti od tejto podstaty si jednotliví ľudia vytvárajú vlastné bytie a existenciu. Podstata, ktorá predchádza a determinuje existenciu, je kľúčom k pochopeniu tajomstva konkrétného ľudského bytia a existencie. Extrospektívne metódy sú hlavným prostriedkom skúmania problematiky človeka a osobnosti. Idealisticky orientovaní esencialisti interpretujú podstatu idealisticky a materialisti materialisticky.

Existencialisticky orientovaní bádatelia neuznávajú nijakú mimoľudskú podstatu, ktorá by predchádzala konkrétnemu bytiu, existencii človeka a determinovala ho. Podľa nich jestvuje len ustavične sa meniaci, človekom vedecky neuchopiteľná a v svojej podstate absurdná existencia, odkázaná sama na seba, ohrozená všetkým mimo seba. Interpretácia existencie je rozličná. Preto jestvujú rôzne modifikácie existencialistickej pozície. Problematika človeka a osobnosti sa odvodzuje od takto interpretovanej existencie a podobne ako sama existencia, je zahalená nepreklenuteľným tajomstvom.

Spoločným menovateľom oboch týchto prístupov bolo a je, že reálny spoločenský svet a spoločenskú prax jeho premeny chápali len ako vonkajšie mimoľudské a neľudské prostredie na spôsob newtonovského priestoru, v ktorom človek jestvuje, nie však ako to, čím človek aj je, v čom je jeho ľudská podstata. Abstrahovaním od tohto rozhodujúceho

determinanta človeka namiesto obrazu o skutočnom človeku vytvorili abstrakciu človeka a kult abstraktného človeka. Namiesto vedeckej teórie o skutočnom človeku sa rozvíja filozofia abstraktného „robinsonovského“ jednotlivca, filozofická antropológia s metodologickým ahistorizmom, objektivizmom a subjektivismom. V jej základe a východisku je prirodzená asociálnosť človeka, nemenná podstata, nevystihnuteľná tajomná existencia atď.

„Koperníkovský obrat“ v skúmaní a riešení problematiky človeka a osobnosti urobil Marx. Podstatu tohto obratu vyjadril takto: „Lenže človek nie je abstraktná bytosť tróniaca mimo tohto sveta. *Človek, to je svet človeka, štát, spoločnosť.*“ (Podč. R. Š.) (1, s. 11) To znamená, že človek je nielen vo svete a vo vzťahoch k nemu, ale aj je týmto svetom a týmito vzťahmi. Preto skúmať človeka znamená orientovať sa nielen na človeka a na to, čo sa deje v ňom, ale aj, či najmä na to, čo sa deje alebo aj nedeje vo svete, ale by sa v ňom mohlo a malo diať. Svet, objektívne okolnosti sú najvýznamnejším „vychovávateľom“ človeka. Od ich charakteru v rozhodujúcej miere závisí charakter človeka. Humanizácia človeka závisí predovšetkým od ich humanizácie a „vychovávaní“ človekom. V situovanosti človeka vo svete a v jeho vzťahoch k svetu sa preto musí hľadať skutočné bohatstvo človeka i jeho podstata. Kľúčom k problematike človeka nie je preto izolované konkrétne individuum s jeho individuálnym empirickým bytím, ale spoločenský svet a spoločensko-praktické vzťahy individua k nemu. „Súhrn výrobných síl, kapitálov a foriem sociálnych stykov, ktoré každé individuum a každá generácia prežíma ako niečo dané, je reálnym základom toho, čo si filozofi predstavovali ako substanciu a podstatu človeka.“ (2, s. 39) Skúmanie problematiky človeka a osobnosti nezačal preto Marx skúmaním pojmu „podstata človeka“ ani pojmu „existencia človeka“, ale skúmaním reálneho živého, spoločensky činného človeka v jeho konkrétne-historických súvislostiach so svetom a praxou jeho revolučnej premeny, a to z pozície a v záujme historického poslania robotníckej triedy. Preto, ako upozornil Engels, nahradil Marx „kult abstraktného človeka... vedou o skutočných ľuďoch a ich historickom vývine“. (3, s. 470) Filozofiu človeka Marx rozvíja v organickej jednote s filozofiou sveta a filozofiou praxe. Človek je z tohto pohľadu celistvá, mnohostranná, biopsychosociálna, prakticky činná a historicky sa meniaci bytosť. Iba relatívne, vzhľadom na vyzdvihovanie niektorého aspektu problematiky človeka, možno hovoriť o človeku a skúmať ho raz ako bytosť biologickú, inokedy ako sociálnu, prakticky činnú alebo bytosť so zložitou psychikou, ako bytosť psychickú. Objektívny prírodný a spoločenský svet spolu s ľudskou aktivitou a zložitou psychikou — to sú hlavné determinanty problematiky človeka. V Marxovom skúmaní človeka sa môže bytostný prístup k človeku spájať s činnostným, funkčným a autokreatívnym prístupom a môžu sa analyzovať jednotlivé stránky mnohostrannej a vnútorne protirečivej podstaty človeka.



*Podstatu človeka* odhaľuje Marx v praktickej dialektike človeka ako subjektu a sveta ako objektu a interpretuje ju ako to, čo je vlastné všetkým ľuďom a čo charakterizuje človeka ako rodovú bytosť. Je kvintenciou všetkého toho, čo si človek vytvoril v procese svojho historického vývoja a čím sa odlišuje od iných zložiek materiálnej skutočnosti, najmä od ríše zvierat. Túto podstatu skúma Marx nielen vo všeobecnosti, ale aj v jej modifikovanej podobe v každej historickej epoche. K podstatným charakteristikám a určenostiam človeka ako rodovej bytosti patrí nielen sociálna a prakticko-premenná a kreatívna určenosť, ale aj biologická a psychická určenosť. Preto pri definovaní podstaty človeka nesmieme vynechať žiadnu z týchto jej podstatných určeností.

Od pojmu podstaty človeka však Marx odlišuje pojem *ľudská podstata*, ktorým určuje sociálnu stránku podstaty človeka, tak ako pojmom „ľudská prirodzenosť“ charakterizuje prírodno-biologickú stránku podstaty človeka (na tomto mieste abstrahujeme od iných možných interpretácií tohto pojmu) a pojmom „*činná podstata*“ zasa prakticko-kreatívnu stránku podstaty človeka. Tak prírodná, ako aj činná a psychická stránka podstaty človeka majú významný sociálny rozmer, lebo sú podsystemovými zložkami systému človeka ako spoločenskej bytosti. Preto pojem „ľudská prirodzenosť“ nie je u Marxa prejavom neprekonaného feuerbachovského antropologizmu, ale výrazom podčiarknutia biologického základu človeka ako podstatnej určenosti problematiky človeka. Samozrejme, že u človeka má „ľudská prirodzenosť“ nielen prírodný, ale aj sociálny rozmer, je prírodno-sociálnym fenoménom. Ľudská podstata, ktorá nie je nijaké abstraktum vlastné jednotlivému individuu, ale v svojej skutočnosti je súhrnom spoločenských vzťahov — ako zdôraznil Marx v 6. téze o Feuerbachovi — plní v podstate človeka integračnú funkciu. Vďaka ľudskej podstate sa rodová podstata človeka i celá problematika človeka a osobnosti skúma nielen v rovine všeobecného, ale aj zvláštneho a jedinečného, nielen z aspektu všeludského, ale aj triedneho a individuálneho, nielen z aspektu statického, ale aj dynamického, nielen z hľadiska aktuálnosti, ale aj potencionálnosti. Problematika podstaty človeka prestala byť u Marxa problematikou nejakej nemennej antropologickej prirodzenosti človeka, ale identifikovala sa ako viacrozporná problematika zjednotená ľudskou podstatou, t. j. systémom konkrétno-historických, spoločensko-praktických vzťahov. Hľadanie, skúmanie a riešenie podstaty človeka sa u Marxa zmenilo na vedecký výskum a konkrétnu dialektickú analýzu praktických spoločenských vzťahov a filozofia človeka sa z antropológie jednotlivcov zmenila na filozofiu spoločenského človeka, na „vedu o skutočných ľuďoch a ich dejinnom vývoji“. Novým spôsobom sa rieši aj dialektika podstaty a konkrétneho bytia či existencie človeka. Vďaka odhaleniu ľudskej podstaty sa prvýkrát v dejinách utvorili predpoklady nielen pre vedecké poznanie, ale aj pre praktické pretváranie a kultivovanie človeka. Stalo sa tak preto, že človek sa už nechápe abstraktne a ani jeho podstata už

nie je „abstraktná, ale konkrétna, už nie je prírodná, ale historická, už nie patriaca izolovanému individuu, ale súhrnu spoločenských vzťahov“. [4, s. 162] Odmietanie abstraktného prístupu k človeku a jeho podstate spolu s odmietaním abstraktného človeka a abstraktnej podstaty človeka však neznamená odmietanie abstraktných pojmov „človek“, „podstata človeka“ atď.

Človek chápaný ako spoločensko-praktický človek, teda aj ako svet človeka a súhrn spoločensko-praktických vzťahov k svetu je determinovaný dialektikou objektívnych i subjektívno-osobnostných činiteľov. Nielen človek závisí od sveta prírody a spoločnosti, ale aj svet je určovaný špecifickým spôsobom človekom a závisí od neho. Preto platí nielen téza, aký svet — taký človek, ale aj téza, aký človek — taký svet i keď vplyv človeka na svet má iný charakter ako vplyv sveta na človeka.

\*

V súčasnosti stojí pred frontom marxisticko-leninskej filozofie náročná úloha hlbšie rozpracovať všeobecnú historicko-materialistickú teóriu človeka do polohy života a činnosti konkrétnych individuí a osobnostného sveta a na tom základe na vyššiu kvalitatívnu úroveň rozpracovať marxisticko-leninskú filozofickú teóriu osobnosti. Nie je to úloha jednoduchá, ani ľahká. Je však v súčasnej etape rozvoja socialistickej spoločnosti veľmi naliehavá, pretože bez adekvátnej teórie ťažko možno rozvíjať prakticky proces individuálno-osobnostného rozvoja uvedených budovateľov komunizmu, proces všestranného a harmonického rozvoja ich osobnosti. Dobré predpoklady pre riešenie tejto úlohy sú jednak v príslušnom ideovom dedičstve klasikov marxizmu-leninizmu, jednak v mnohých výsledkoch marxistických bádateľov z oblasti filozofie i jednotlivých vedných odborov, najmä psychológie a pedagogiky. Nemusíme preto začínať znovu a z ničoho. Máme na čo nadväzovať, čo ďalej rozvíjať.

V tejto úvahe si nekladíme za úlohu analyzovať situáciu, problémy a úlohy rozpracovania filozofickej teórie osobnosti. Chceli by sme sa iba hlbšie ponoriť do problematiky pojmového statusu osobnosti, pretože tento pojem je teoreticko-metodologickým východiskom skúmania, projektovania a praktického riešenia procesu utvárania a rozvíjania socialistickej osobnosti našich občanov i konštituovania filozofickej teórie osobnosti. Nepresnosť a vágnosť pri vymedzení tohto pojmu sa automaticky prejavuje vo vágnosti úvah o týchto problémoch i v ich praktickom riešení.

Pojem osobnosť je systémový pojem a možno ho komplexne objasniť len na pozadí a v kontextoch s celým kategoriálno-pojmovým systémom historického materializmu. Bezprostredne súvisí s pojmami človek, individuum, individualita. Neraz sa s nimi aj zamieňa. Problematika osobnosti a samotný filozofický pojem osobnosti nezaujal doposiaľ patričné miesto v historickom materializme. V učebniciach historického mate-

rializmu sa tento pojem používa v redukovanom a prenesenom slova zmysle. V kapitole *Úloha nás a osobnosti v dejinách* sa používa v zmysle vodcov nás, resp. vedúcich a riadiacich pracovníkov. V kapitole *Vzťah osobnosti a spoločnosti* sa používa v zmysle jednotlivca, individua. V bežnej reči často používame pojem osobnosť v zmysle prirodzenej autority niektorých ľudí, vedcov, umelcov a pod., o ktorých hovoríme, že predstavujú „osobnosť“, že sú „osobnosťou“. Úvahy o individuálno-osobnostnom aspekte problematiky človeka sú veľmi vágne a poznačené jednostranným psychologizmom a sociologizmom.

Pojmami človek, individuum, individualita a osobnosť reflektujeme z rôznych stránok a rovín zložitú problematiku človeka. Tieto pojmy spolu súvisia, navzájom sa prelínajú, dopĺňajú a neraz i zastupujú. Nemožno ich od seba izolovať, ale ani stotožňovať.

Pod *pojmom človek* rozumieme človeka ako rodovú bytosť s tými kvalitami, ktorými sa odlišuje od ostatných zložiek materiálnej skutočnosti, najmä od ríše zvierat. Je to však len jedna stránka prejavu problematiky človeka. Z hľadiska dialektiky všeobecného, zvláštneho a jedinečného by sme ju mohli začleniť do roviny všeobecného.

Konkrétnou, individuálno-empirickou formou prejavu problematiky človeka je *ľudské individuum* ako prejav roviny zvláštneho v problematike človeka. Je to jednotlivý človek v jeho konkrétne-historickej totalite, v prírodno-sociálnej, kultúrno-ideologickej a psychicko-činnostnej bohatosti a rozmanitosti. Človek sa rodí, jestvuje a rozvíja len ako konkrétne individuum. Individuá sú prvým predpokladom dejín a základným prejavom problematiky človeka. Individuum je jednotlivým predstaviteľom ľudskej bytosti. Individuum predstavuje členitý, ale pritom celistvý a ďalej nedeliteľný systém. Preto len relatívne možno z tohto systému vyčleniť a osobitne skúmať človeka ako bytosť biologickú, sociálnu, psychickú, prakticky činnú a pod. Absolutizácie tejto vyčlenenosti a prekročenie hraníc „deliteľnosti“ by viedlo k narušeniu systému a k rôznym deformáciám v obraze o človeku. Sám tento systém funguje na základe dialektiky všeobecného, zvláštneho a jedinečného (podstaty človeka, ľudskej podstaty a individuálno-osobnostnej určenosti) a vyznačuje sa relatívnou samostatnosťou i imanentnou dialektikou a logikou. Individuum je genotypickým i fenotypickým útvarom, základnou jednotkou ľudského rodu, konkrétnym materiálным nositeľom problematiky človeka a osobnosti. Z neho ako zo základnej bunky treba vychádzať pri skúmaní problematiky človeka i osobnosti.

Pod *pojmom individualita* rozumieme kvality a určenosti individua, ktorými sa prejavuje jeho autenticnosť a odlišnosť od iných individuí a ktoré vznikli a vyvíjajú sa na základe životnej cesty a kultúrnosti každého individua i z jeho špecifického miesta v objektívnom svete a vzťahoch k tomuto svetu a iným individuám. Problematika ľudskej individuality sa prejavuje aj v konštituovaní vlastného „ja“, vďaka ktorému si individuum aj uvedomuje vlastnú „tvár“ i svoju odlišnosť



od iných indivíduí a adekvátne tomu sa aj správa. Špecifickou ľudskou individualitou prekračuje človek všeobecnú vlastnosť každej zložky sveta odlišovať sa a oddeľovať sa od iných javov, telies, organizmov, jedincov a pod. Ohraničenie, oddelenie, ale i spojenie ľudských indivíduí s inými indivíduami a vonkajším svetom vôbec má u človeka novú kvalitu. Vďaka individualite sa každé ľudské indivídium ani v skupine neprejavuje rovnako, ako je to napr. v prípade súčiastky rovnakého typu stroja, častice atómu, zvierata v stáde a pod., ale diferencovane, individuálne a originálne. Preto človeka nemožno pochopiť a stimulovať len metódou „sériového“, „masového“ prístupu a hodnotenia, ale len individuálno-osobnostným prístupom. Individualitu si človek spoluvytvára. Do obsahu pojmu individualita vchádzajú prírodno-biologické, sociálne, psychické, činnostné a iné kvality, ktorými sa vyznačuje konkrétne indivídium. Individualitou sa indivíduá navzájom odlišujú a spoločenskou zasa zjednocujú. Individualita a spoločnosť sú prejavy dvoch pólov vnútorného protirečenia problematiky človeka s možnosťou prechodu jedného pólu do druhého. Od pojmu individualita musíme odlišovať pojem osobnosť. Aj keď medzi týmito pojmami jestvuje súvislosť i jednota, predsa ich stotožnenie je neoprávnené a má mnohé negatívne dôsledky.

*Pojem osobnosť* sa vyhradzuje pre charakteristiku totálneho prejavu a to z hľadiska jeho sociálnej podmienenosti a funkčnosti. Osobnosťou indivídua, situovaného do vzťahov s prírodným a spoločenským svetom, charakterizujeme indivídium z hľadiska jeho začlenenosti a funkčnosti v spoločnosti. Je to najvýznamnejšia charakteristika indivídua. Podľa Marxa predstavuje osobnosť zvláštnu „sociálnu kvalitu“ indivídua. Ako takáto nemá preto osobnosť substanciálny, ale atributívny charakter. Jestvuje len ako atribút reálneho indivídua, živého činného človeka, ktorý je jej materiálnym nositeľom. Analýza tohto indivídua je východiskom skúmania problematiky osobnosti. Osobnosť je výrazom a prejavom sociálne významných a závažných kvalít človeka, prejav spoločenského v individuálnom, miera sociálnosti človeka. Preto podstatu a celkový charakter osobnosti nemožno objasniť na základe izolovanej osobnosti ako takej, ale len v činnostných vzťahoch indivídua k spoločenskému systému a k iným ľuďom. Osobnosť, ktorá vzniká a prejavuje sa vo vzťahoch k spoločenskému systému, sa zároveň špecifickým spôsobom zúčastňuje na rozvoji spoločenského systému i na vlastnom rozvoji. Je produktom i tvorcom, objektom i subjektom spoločenského vývoja. V tomto zmysle možno hovoriť, že kategória a problematika osobnosti v koncentrovanej podobe vyjadrujú špecifikum historického vývoja. Prostredníctvom individuálno-osobnostného rozmeru človeka sa vyjadruje zvláštnosť historického vývoja a táto jeho zvláštnosť tvorí sociálnu podstatu osobnosti. Osobnosťou ako sociálnou kvalitou presahuje indivídium sám seba a premieta sa do existencie a vývoja iných indivíduí a spoločenského vývoja. Jestvuje tak nielen v sebe a pre seba, ale aj

v iných a pre iných. Vďaka osobnosti jestvuje teda v určitom zmysle slova aj po individuálnej smrti a stáva sa nesmrteľným.

Nie všetky kvality a vlastnosti individua utvárajú osobnosť. Táto sa utvára, rozvíja a prejavuje len v činnostnej interakcii so spoločnosťou a inými individualitami. Bez tohto činnostného, najmä pracovného kontaktu individua so spoločnosťou niet osobnosti. V totalite konkrétneho spoločenského individua plní osobnosť systémovotvornú a sebaorganizujúcu funkciu. Zo sociálno-filozofického hľadiska problematika osobnosti vystupuje do popredia vtedy, keď individuálno-osobnostný aspekt života a činnosti človeka hrá významnú úlohu v spoločenskom vývoji. Tu je hlavná príčina vzrastajúceho filozofického a sociálneho záujmu o problematiku osobnosti v socializme. Bez osobnosti nie je človek skutočným človekom, neprejavuje sa ako uvedomelý subjekt dejín a tvorca seba samého. Je síce v dejinách, zúčastňuje sa živelné na ich tvorbe, ale nie je na ich úrovni, ani ich uvedomelým tvorcom. To však neznamená, že človeka v jeho totálnom prejave možno zredukovať na osobnosť. Osobnosť je zvnútorňovanie ľudskej podstaty, individualizácia spoločenských vzťahov, ktoré tvoria jej sociálnu podstatu. Interiorizáciu spoločenských vzťahov, napriek jej relatívnej samostatnosti, nemožno však stavať nad objektivitu spoločenských vzťahov alebo proti nim a chápať ju ako čistú subjektivitu. Veď systém subjektívnych vzťahov individua k spoločnosti a k iným ľuďom je interiorizáciou objektívnych vzťahov v štruktúre osobnosti a ich špecifickým osobnostným pretvorením. Osobnosť je individuálny prejav sociálne významných dejinnotvorných kvalít individua. Vzniká a vyvíja sa ako stredobod spoločenských stykov na základe kultúry. Ak práca vytvorila človeka tým, že ho vyčlenila z prírody a oslobodila od nej, kultúra vytvára osobnosť človeka. Vďaka kultúre sa utvára, rozvíja a realizuje všetko ľudské v človeku. Objasnenie osobnostných kvalít individua je možné len na základe kultúry a jeho dialekticko-praktických vzťahov s objektívnym svetom a poznania i využívania zákonitostí, ktoré dialektiku človeka a sveta podmieňujú. Osobnosť — najvšeobecnejšie povedané — vyjadruje celistvý, relatívne stály, avšak pritom dynamický a historicky sa meniaci a vlastnou dialektikou a logikou sa vyznačujúci systém tých výrobnopraktických, sociálno-politických, psychických, kultúrno-ideologických, svetonázorových, morálnych, ale aj biologických a iných sociálne významných vlastností, schopností, potrieb, vzťahov a aktivít, vďaka ktorým človek uvedomele reguluje svoj vzťah k svetu a k iným ľuďom a stáva sa platným a aktívnym, uvedomelým dejinnotvorným subjektom. Teória osobnosti musí tieto osobnostné kvality a určenosti presnejšie definovať, analyzovať a rozvíjať. Osobnosť však nie je len statický systém „sociálnych kvalít“ individua, ale aj procesom ich socializácie a rozvoja. Preto sa problematika osobnosti úzko prelína s problematikou subjektu. Subjekt sa prejavuje cez osobnosť a osobnosť cez subjekt. Subjekt však nie je len

osobnosťou a osobnosť len subjektom. Individuum ako subjekt sa prejavuje viac činnosťou a ako osobnosť viac vzťahovou určenosťou.

Hodnota osobnosti závisí predovšetkým od toho, aké hodnotné objektívne sociálne črty a tendencie sa v nej interiorizujú a v akej kvalite. Bojom za osobnosť a jej rozvoj sa vedie boj za spoločenský pokrok a za humánny rozvoj človeka. Takto treba chápať aj náš súčasný zápas za rozvoj socialistickej osobnosti. Čím bohatšie, aktívnejšie, angažovanejšie a uvedomelejšie sú kontakty individua s objektívnym prírodným a spoločenským svetom a revolučnou praxou jeho premeny; čím originálnejšie, vo väčšej miere a vyššej kvalite sa interiorizuje a individualizuje objektívne a sociálne v živote a činnosti individua, tým bohatšia a rozvinutejšia je jeho osobnosť. Výstižne to v týchto intenciách povedal S. L. Rubinštejn: „Človek je individualitou vďaka špecifickým, jedinečným, neopakovateľným vlastnostiam; je osobnosťou preto, že uvedomele určuje svoj vzťah k okoliu. Človek je osobnosťou, pretože má svoju tvár; je v maximálnej miere osobnosťou vtedy, keď je v ňom minimum neutrálnosti, ľahostajnosti, nevšímavosti a maximum „stranickosti“ vo vzťahu k všetkému spoločensky významnému.“ Preto pre človeka ako osobnosť má „podstatný význam vedomie nie iba ako poznatky, ale aj ako vzťah“. [5, s. 318] Osobnosť nemožno skúmať len priamo, ale musíme ju skúmať aj sprostredkovanne cez skúmanie sveta, najmä kvality konkrétno-historickej ľudskej podstaty. Osobnosť nemožno človeku ani podarovať, ani odňať. Osobnosťou sa človek ani nerodí. Rodí sa do konkrétneho sveta, do spoločenských podmienok a vzťahov, ktoré ho formujú, ale ktoré aj sám pretvára. V interakcii s okolitým svetom, najmä pri plnení požiadaviek a výziev spoločnosti, si sám musí osobnosť vypracovávať a zdokonaľovať. Človek sa ako individuum rodí, ako individualita sa spoluvytvára, ale ako osobnosť sa sebautvára v procese individuálnych dejín v interakcii s dejinami spoločnosti. Osobnosť má konkrétno-historický charakter. Je produktom svojej épochy života a činnosti svojej krajiny i vlastnej životnej cesty individua. Ak vlastnosti kvality individua a individuality sú prírodné i sociálne, pozitívne i deštruktívno-negatívne, tak kvality osobnosti sú len sociálne a svojou podstatou pozitívno-konstruktívne a dejinnotvorné. Kvalita spoločnosti a spoločenskej praxe s jej dialektikou a logikou má rozhodujúci vplyv na kvalitu osobnosti. Ale aj chyby, nielen hodnoty spoločnosti, sa prejavujú v profile osobnosti. Proces utvárania a rozvíjania osobnosti, to je predovšetkým jednotný proces interiorizácie vonkajšieho, prírodného i spoločenského sveta, teda formovanie vnútorného individuálneho sveta vonkajším, najmä spoločenským svetom a zároveň individualizáciou sveta, teda formovaním sveta človekom a to mierou úmernou miere a kvalite už utvorenej osobnosti. Ináč povedané, osobnosť sa utvára nielen pod vplyvom sveta na človeka, ale aj človeka na svet. Preto je dôležité nielen to, čo človek robí, ale aj ako to robí a aké ciele sleduje, nielen to, v akých vzťahoch a čase jestvuje a koná, ale aj to, ako sa vzťahuje a časuje. Každá osobnosť

je produktom dialektiky všeobecného, zvláštneho a jedinečného. Je sociálna a individuálna zároveň. Preto možno a treba — ako neskôr ukážeme — robiť aj typizáciu osobnosti. Možno a treba súhlasiť s myšlienkou L. Sèva, že „individuum je jedinečné tým, čo je v jeho osobnosti bytostne spoločenské a je spoločenské tým, čo je v nej bytostne jedinečné“. (4, s. 278) Vedecky pojem osobnosti zahŕňa nielen to, čo urobil a robí svet, najmä spoločnosť z človeka, ale aj to, čo robí, ale aj nerobí, ale môže a mal by robiť človek z produktu sveta, ako pôsobí človek na svet. Práve osobnosť má byť garantom tej sily, ktorá optimálne rozvíja dejinnotvorný proces a odstraňuje mu z cesty rôzne prekážky, najmä ľudsko-subjektívneho charakteru. Boj s prekážkami je významnou formou rozvoja osobnosti. Zdôrazňovanie činnosťného, konštruktívneho i deštruktívneho princípu pri skúmaní osobnosti však nesmie vyústiť do jeho absolutizácie.

Hoci je osobnosť charakteristikou indivíduí a len ony vystupujú ako osobnosť, a nie skupiny ľudí, jej utváranie nie je len záležitosťou jednotlivých indivíduí a podmienené len individuálnou aktivitou a individuálnymi danosťami. Ani kategória osobnosti nie je len kategóriou psychologickou, ale aj sociologickou, i keď osobnosť neexistuje bez prírodno-biologického základu. Problém osobnosti treba skúmať predovšetkým ako problém sociálny a sociologický. Nie je náhodné, že aj významní marxistickí psychológovia, ako sú napr. Rubinštejn, Ananiev a i., vyzdvihujú osobnosť ako sociálny fenomén a zdôrazňujú potrebu filozoficko-sociálnej analýzy osobnosti. Táto analýza je napr. podľa Ananieva v súčasnosti „jedinou a základnou cestou k jej poznaniu, ktorá determinuje vlastný psychologický výskum“. (6, s. 369) V zhode s touto myšlienkou aj S. L. Rubinštejn zdôrazňuje, že „pojem osobnosť je spoločenskou a nie psychologickou kategóriou“. Hneď však správne podotýka, že to „nevylučuje, že sama osobnosť ako realita, ako kúsok skutočnosti má rozmanité vlastnosti, nielen spoločenské, ale aj prírodné, a preto je predmetom skúmania rozličných vied, z ktorých každá skúma osobnosť vo svojich špecifických súvislostiach a vzťahoch“. (5, s. 317) K nim patrí najmä psychológia. Veď to, čo nemožno napr. psychologicky objasniť, ale čo musíme pri každom psychologickom objasňovaní osobnosti predpokladať a rešpektovať, je sociálny svet človeka, najmä ľudská podstata a ekonomická situácia vôbec. Preto aj zmeny v osobnosti „treba hľadať nie v hlavách ľudí..., ale v ekonomike tej-ktorej epochy“. (7, s. 223) Sociálny svet človeka možno preskúmať len filozoficky a sociologicky z platformy historického materializmu. To však neznamená, že osobnosť je len sociálny útvar bez psychického rozmeru. Tento rozmer hrá v štruktúre osobnosti veľmi významnú úlohu. Vieme, že psychické procesy podmienené objektívnou realitou podmieňujú správanie a konanie človeka a jeho subjektívny vzťah k objektívnemu svetu. Preto „bez psychológie — ako zdôraznil S. L. Rubinštejn — nemožno všestranne skúmať osobnosť“. (5) Odmietanie jednostranného psychologického redukcionizmu, podľa ktorého sa osobnosť redukovala najmä na vedomie

a sebedomie a psychický svet vôbec, však neznamená oprávnenosť sociologického redukcionizmu v podobe napríklad funkcionálnej analýzy (T. Parsons, R. Merton, J. Lévy a i.), podľa ktorého sa osobnosť redukuje na funkčnú zložku či snop funkcií, ktoré človeku určuje sociálny systém, aby osobnosť posilňovala jeho stabilitu a rovnováhu.

Z chápania osobnosti ako „sociálnej kvality“ vyplýva, že osobnosť človeka sa formuje, rozvíja a prejavuje len v interakcii so spoločnosťou v jej konkrétno-historickej existenčnej forme; to znamená v konkrétnej spoločensko-ekonomickej formácii, v určitých historických podmienkach, v ktorých človek žije, pracuje, študuje atď. Okrem týchto predpokladov a činiteľov nepotrebuje problematika osobnosti iné zdroje pre jej úplné vysvetlenie. Ak nevidíme človeka v konkrétno-historických spoločenských vzťahoch a podmienkach, tak namiesto plnokrvnej osobnosti vytvoríme mŕtvu abstrakciu osobnosti. Teda nie svet či samotné prostredie formuje osobnosť, ale konkrétna spoločensko-ekonomická formácia s jej sociálno-triednou a inou štruktúrou. V tomto zistení má základ marxisticko-leninská kritika jednostranného antropologizmu, psychologizmu, biologizmu a sociologizmu pri skúmaní a interpretácii problematiky osobnosti.

Osobnosť nie je kvalitou rezervovanou len pre určitú elitnú vrstvu ľudí, ale je v diferencovanej miere a kvalite atributívnou črtou každého „normálneho“ človeka ako spoločenskej bytosti i keď napr. u dieťaťa viac potencionálne než aktuálne. Ak triedne-antagonistická spoločnosť vytvárala možnosti pre plnší osobnostný rozvoj len niekoľkých vrstiev a jednotlivcov, socialistická a komunistická spoločnosť vytvára podmienky pre plný a všestranný osobnostný rozvoj všetkých občanov. Je na tom existenčne zainteresovaná. Z toho vyplýva, že v každom normálnom človeku musíme vidieť a rešpektovať osobnosť a zaujímať k nemu osobnostný postoj. Táto téza má veľký teoreticko-metodologický humánny a demokratický význam pre skúmanie a rozvíjanie osobnosti, najmä socialistickej osobnosti. Známy sovietsky pedagóg Makarenko v tejto súvislosti povedal: „Problém osobnosti môže byť vyriešený len vtedy, ak v každom človeku vidíme osobnosť. Ak sa osobnosť prisudzuje len niektorým ľuďom . . . , tak niet problému osobnosti.“ (8, s. 210)

Skúmanie osobnosti ako „sociálnej kvality“ predpokladá hlboké skúmanie procesov socializácie človeka a najmä politickej triednej socializácie, ktorá v triedne polarizovanej spoločnosti v rozhodujúcej miere sprostredkováva proces socializácie človeka ako proces utvárania človeka ako osobnosti. Marxistickí bádatelia pomerne hlboko a široko objasnili aj tento proces a jeho úlohu pri formovaní a rozvoji osobnosti. Zároveň odhalili neopodstatnenosť názorov, podľa ktorých sa socializácia interpretuje ako „proces štandardizácie ľudí, . . . proces ustavičnej depersonalizácie, v ktorom absolútna individuálnosť a sloboda jednotlivca podliehajú kontrole spoločnosti“. (9, s. 45) Tieto názory v modifikovanej podobe, pod heslom tvorivého marxizmu, vyslovovali aj revizionisti v ČSSR.



Napr. S. Mirkovič v časopise Filozofia r. 1968 tvrdil: „Ako spoločenská bytosť je človek neľudský a ako človek je nespoločenský.“ (10, s. 576)

Proces socializácie jednotlivca je vždy sprostredkovaný konkrétnou sociálno-triednou štruktúrou spoločnosti, v ktorej majú triedy rozhodujúcu úlohu. Má relatívny a fragmentárny charakter, pretože spoločnosť sa mení, a aj preto, že žiaden jednotlivec nemôže prísť do kontaktu s celou spoločenskou realitou, ani si ju celú osvojiť. Proces socializácie človeka a osobnosti nesmieme interpretovať ako jednostranný vplyv sociálneho na individuálno-osobnostný rozmer človeka a akt adaptácie zo strany jednotlivcov. Proces socializácie sa deje za aktívnej a slobodnej účasti jednotlivca a je vždy spojený s tlakom jednotlivca na spoločnosť v podobe individualizácie sociálneho. Objasnenie toho momentu ľudskej aktivity, ktorým človek prekonáva aktivitu ako reakciu na akciu zvonka a v ktorom sa prejavuje individuálno-osobnostný rozmer aktivity človeka, patrí k najzložitejším filozofickým problémom. Nielen socializácia s princípom kolektivity, ale aj individualizácia s princípom individualizmu, osobnej slobody a originálnej tvorivosti je reálnym fenoménom. V procese socializácie a individualizácie si človek nielen osvojuje a interiorizuje sociálne, ale ho aj osobnostne pretvára a spoluvytvára. Proces socializácie prebieha na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach spoločenského života a spoločenskej činnosti. Nie však izolovane a v každej zvlášť, ale vo vzájomnej dialektickej podmienenosti.

Proces socializácie individuálneho a individualizácie sociálneho sa špecificky prejavuje aj v dialektike spoločenského a individuálneho vedomia.

Formovanie a rozvíjanie osobnosti ako „sociálnej kvality“ spoločenského človeka predpokladá sociálnu typológiu osobnosti s určitými sociálnymi typmi a podtypmi osobnosti i sociálne podmienenú a sociálne funkčnú štruktúru osobnosti. Základom marxisticko-leninskej filozoficko-sociálnej typológie a štrukturácie osobnosti je spoločensko-ekonomická formácia. Tento základ umožňuje dôsledne uplatňovať princíp vedeckej objektívnosti v jednote s princípom triednosti a straníckosti, princíp revolučnej praxe a historického optimizmu. Základné sociálne typy osobnosti sa vymedzujú podľa spoločensko-ekonomických formácií a ich sociálnych štruktúrnych zložiek. Sociálna štruktúra osobnosti sa určuje na základe kauzálnych a funkčných vzťahov k spoločensko-ekonomickej formácii. Pri tejto typológii a štrukturácii osobnosti vystupujú do popredia tie kvality osobnosti, ktoré sú nevyhnutné pre uvedomelú aktívnu účasť na tvorbe dejín v konkrétno-historickej spoločensko-ekonomickej formácii. V prípade socialistickej či komunistickej osobnosti ide predovšetkým o také kvality a štrukturálne zložky osobnosti, ako sú komunistický vedecký svetonázor, politická a ideologická socialistická vyspelosť, komunistický morálny profil, sféra socialistickej aktivít, potrieb, záujmov, hodnôt a ideálov atď., ale aj tých biologických daností, inštinktov a vlôh, ktoré v osobnosti fungujú vo forme sociálnych kvalít.

Jadrom a určujúcim systémovotvorným činiteľom v štruktúre osobnosti je svetonázor. Ostatné štruktúrne zložky v ňom pramenia. Od tejto sociálnej štruktúry osobnosti treba odlišovať psychologickú štruktúru osobnosti. Socialistická „ľudská podstata“ utvára nové sociálne črty osobnosti a jej celkové zameranie. Podľa G. L. Smirnova socialistické zameranie osobnosti v najvšeobecnejších črtách spočíva v tomto: „1. v uznaní cieľov a princípov komunistickej ideológie, primárnosti spoločenských záujmov; 2. v pochopení práce pre blaho spoločnosti ako najvyššieho zmyslu života, spôsobu upevnenia vlastnej dôstojnosti a rozvoja svojich schopností; 3. v prijatí kvalitatívne nových noriem komunikácie s inými ľuďmi, noriem bratstva, kolektivismu, internacionalizmu.“ [11, s. 212] Tieto sociálne črty a zameranosť socialistickej osobnosti vtlačajú nový sociálny charakter všetkým štrukturálnym zložkám osobnosti. Nová sociálna kvalita socialistickej osobnosti utvára zo socialistického človeka nový dejinný subjekt, ktorý je nielen utváraný spoločnosťou, ale zároveň utvára a dotvára spoločnosť a seba samého.

Problematika nových sociálnych kvalít socialistickej osobnosti si z filozoficko-sociálneho hľadiska zasluhuje oveľa viac pozornosti, než sme jej doposiaľ venovali. Od jej riešenia v rozhodujúcej miere závisí aj riešenie problematiky sociálnej typológie osobnosti. Problémy sociálnej typológie konkrétnej typizácie a klasifikácie typov osobnosti a na tom základe hlbšie rozpracovanie štruktúry typov osobnosti je veľmi náročná a vážna teoretická i prakticko-politická úloha. Jej riešenie predstavuje významnú formu hlbšieho prieniku do problematiky osobnosti i obohatenia teórie osobnosti. Určiť správne typy znamená určiť typické podstatné kvality osobnosti. V riešení tejto úlohy má naša filozofia a sociológia, ale nielen ony, značnú podlžnosť. Pri jej riešení sa treba vyvarovať nástrah subjektivismu a voluntarizmu a uplatňovať vedecké kritériá. Sociálna typológia a štrukturácia osobnosti je základom psychologickej a pedagogickej typológie a štrukturácie osobnosti, tak ako zasa ony sú predpokladom rozvoja osobnosti ako „sociálnej kvality“. Nie všetko, čo patrí do obsahu psychologického pojmu osobnosti, je aj zložkou sociálneho typu osobnosti. Tak napr. do sociálneho typu osobnosti nevchádzajú racionalita, schopnosť alebo aktivita ako také, ale len v ich konkretizovanej „sociálnej kvalite“ a zameranosti v smere tvorby dejín a kultivácie človeka. Tá istá psychologická kvalita alebo typ osobnosti (cholerik, racionálny typ a pod.) môže spoločensky pôsobiť reakčne alebo pokrokov.

Aj keď nemožno poprieť veľa významných úspechov pri vypracovaní a rozpracovaní sociálneho typu a podtypov socialistickej osobnosti, ako aj pri rozpracovaní jej štruktúry, predsa sa zdá, že riešenie tejto problematiky je viac úlohou ako realitou, že tu jestvuje viac nevyriešených ako vyriešených otázok. Pri plnení tejto úlohy sme nielen podnietení, ale neraz aj zaťažení psychologizáciou, pedagogizáciou na spôsob rôznych charakterológií a pod., ktorým sa prispôsobuje sociálna typológia a štruk-

турácia namiesto toho, aby sa psychologická a pedagogická typológia a štrukturácia odvodzovali od sociálnej typológie a štrukturácie.

Aj keď všetky tieto a iné otázky osobnosti, ku ktorým by sme ešte mohli pripočítať veľmi aktuálne otázky všestranného a harmonického rozvoja socialistickej osobnosti a pod., v tejto úvahe neriešime, pokladáme za potrebné ich aspoň nastoliť alebo pripomenúť a upozorniť na potreby ich vážneho a zodpovedného riešenia aj v našej filozofii.

#### LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Svätá rodina. Bratislava 1961.
2. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava 1961.
3. ENGELS, F.: L. Feuerbach a vyústenie... In: Čítanka marxisticko-leninskej filozofie.
4. SĚVE, L.: Marxizmus a teória osobnosti. Bratislava 1976.
5. RUBINŠTEJN, S. L.: Problémy všeobecnej psychológie. Bratislava 1978.
6. ANANIEV, B. G.: Človek ako predmet poznania. Bratislava 1980.
7. ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava 1982.
8. MAKARENKO, A. S.: Izbrannyje pedagogičeskije sočinenija. Kniga 4, Moskva 1949.
9. DAHRENDORF, R.: Homo Sociologicus. Köln und Oploden 1965.
10. Filozofia, roč. 1968, č. 6.
11. SMIRNOV, G. L.: Sovjetskij čelovek. Moskva 1971.

#### К ОСНОВНЫМ ФИЛОСОФСКО-СОЦИАЛЬНЫМ ВОПРОСАМ ПРОБЛЕМАТИКИ ЧЕЛОВЕКА И ЛИЧНОСТИ

Рудольф Шима

В настоящей статье автор уделяет внимание основным философско-социальным вопросам теории человека и личности в контексте актуальных проблем развития социалистического общества и человечества вообще.

Объясняет сущность осуществленного Марксом „коперниканского поворота“ в исследовании и решении проблематики человека и личности, создавшего предпосылки для науки „о подлинных людях и их историческом развитии“.

Он отмечает необходимость разработать эту науку на уровне индивидуально-личностного проявления человека и конституировать марксистско-ленинскую теорию личности, которая бы явилась теоретико-методологическим исходным пунктом исследования проблематики личности с позиций отдельных специальных наук и в то же время обобщением этих наук.

Автор статьи уделяет значительное внимание понятийному статусу личности. Философское понятие личности он исследует в органической взаимосвязи с понятиями „человек“, „индивид“, „индивидуальность“ и „субъект“, отмечая также его отличие от этих понятий. Философское понятие личности автор отличает от понятия личности в психологии и в других специальных науках. Личность он понимает как „социальное качество“ реального индивида, которое выступает в виде системы, возникает, развивается и проявляется только в активных отношениях и исторической характер и имеет облик своей эпохи. Борьбой за личность ведется борьба за общественный прогресс и гуманное культурное развитие человека. Конкретный индивид является материальным носителем и исходным пунктом исследования и решения проблематики личности.

В заключении статьи автор обращает внимание на вопросы социализации, типологии и структурирования личности в контексте конкретной общественно-экономической формации.

Rudolf Šíma

Der Vf. widmet seine Aufmerksamkeit philosophisch-sozialen Grundfragen der Theorie des Menschen und der Persönlichkeit im aktuellen Problemkontext des Aufbaus einer sozialistischen Gesellschaft und der Menschheit überhaupt.

Er erörtert das Wesen der Marxschen „kopernikanischen Wende“ bei der Untersuchung und Lösung der Problematik des Menschen und der Persönlichkeit, wodurch der Grund für die Wissenschaft „über wirkliche Menschen und deren historische Entwicklung“ gelegt worden ist.

Der Vf. betont die Notwendigkeit der Herausarbeitung dieser Wissenschaft zur individuell-persönlichkeitsmässigen Äusserung des Menschen sowie der Konstituierung einer marxistisch-leninistischen Persönlichkeitstheorie, die als theoretisch-methodologische Basis für die Untersuchung der Problematik der Persönlichkeit unter dem Gesichtspunkt einzelner kompetenter Wissenschaftsbereiche dienen und gleichzeitig die Verallgemeinerung der Resultate leisten könnte.

Den Begriffstatus der Persönlichkeit hebt der Vf. besonders hervor. Den philosophischen Persönlichkeitsbegriff untersucht er im organischen Zusammenhang mit den Begriffen Mensch, Individuum, Individualität und Subjekt, aber auch in Abhebung voneinander. Diesen Begriff hebt er vom Begriff der Persönlichkeit in der Psychologie und anderen Spezialwissenschaften ab. Die Persönlichkeit fasst er als „soziale Qualität“ des realen Individuums, die Systemform trägt und entsteht, entwickelt und äussert sich nur in aktiven Beziehungen und in der geschichtsbildenden Tätigkeit des Individuums in der Gesellschaft. Sie trägt stets konkret-historischen Charakter und das Gepräge ihrer Zeit. Der Kampf für die Persönlichkeit ist der Kampf für den gesellschaftlichen Fortschritt und die humane Kulturentwicklung des Menschen. Das konkrete Individuum ist materieller Träger sowie Ausgangspunkt der Untersuchung und Lösung der Persönlichkeitsproblematik.

Abschliessend stehen Fragen von Sozialisierung, Typologie und Strukturierung der Persönlichkeit im konkreten sozioökonomischen Kontext im Mittelpunkt des Interesses.